

Ведомстволор аралык диссертациялык кеңеш Д. 10.03.214.

Кол жазма укугунда
УДК. 894.341(575.2.) (043.3)

КУЛМАМБЕТОВА ГҮЛЖАН

**Майрамкан Абылкасымованын
поэтикалык изденүүлөрү**

Адистиги: 10.01.01 — кыргыз адабияты

Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

авторефераты

Бишкек — 2003

Иш Кыргыз Республикасынын улуттук илимдер академиясынын Манастаануу жана көркөм маданиятынын улуттук борборунда аткарылды

Илимий жетекчи: Кыргыз Республикасынын илимине эмгек сиңирген ишмер, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты, Кыргыз Республикасынын улуттук илимдер академиясынын корреспондент-мүчөсү, филология илимдеринин доктору, профессор А. А. Акматалиев

Официалдуу оппоненттер: филология илимдеринин доктору, профессор С. БАЙГАЗИЕВ
филология илимдеринин кандидаты ИСАКОВ К.

Жетектөөчү мекеме: Бишкек гуманитардык университети

Диссертациялык иш 2003-жылдын 3.10.03 саат 11³⁰ Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу түзүлгөн (Тең уюштуруучу — КР УИАнын Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору) филология илимдеринин доктору (кандидаты) илимий даражасын ыйгаруучу Д 10.03.214 Диссертациялык советтин жыйынында корголот.

Адреси: Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265-а.

Диссертация менен Кыргыз мамлекеттик улуттук университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот.

Автореферат таркатылды 25.08.2003.

Диссертациялык советинин
Окумуштуу секретары,
филология илимдеринин кандидаты

А. КАДЫРМАНБЕТОВА

50—60-жылдар кыргыз адабиятынын өнүгүүнүн бир тилкесинен экинчи тилкесине өткөн этаптуу учур, тарыхый-адабий процесстин урунттуу бир этабы катары өзгөчө белгиленип жүрөт. Бул жылдары улуттук адабиятыбыз чыгармачыл жаштардын жаңы толкуну менен толукталды. Коомдун саясий-маданий турмушунда жүрүп жаткан жандануу, жаңылануу — «жазгы баардын» таасири астында ошол учурда акын-жазуучуларыбыздын чыгармачылыгында идеялык-эстетикалык жана стилдик, багыттагы күрдөөлдүү изденүүлөр жүрүп, кыргыз көркөм сөз өнөрүн дүйнөлүк классикалык өрнөктүү салттары менен айкалыштыруу, байытуу аракеттери өзгөчө курч мүнөздө колго алынды. Мына ушул мезгилде адабият майданына кошулган акын жазуучулардын бир тобу бүгүнкү күндө окурман журтчулукка улуттук адабиятыбыздын өнүгүшүнө бараандуу салым кошкон, чыгармачылыкта жүзү, стили бар талант катары кеңири белгилүү. Алардын бири — Кыргыз эл акыны, республикабыздын Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты Майрамкан Абылкасымова.

М. Абылкасымова кыргыз поэзиясынын салттык белгилерин өнүктүрүп, профессионалдык сапат деңгээлин жогорулатууга активдүү катышкан көркөм сөз өнөрүнүн белгилүү өкүлү. Акындык чыгармачылыгын изилдөө улуттук поэзиянын өсүп-өнүгүү тенденцияларын аныктоого өзүнчө салым кошот.

Теманын актуалдуулугу. Жалпы адабияттын өнүгүү деңгээли ар кайсы мезгилдеги жазуучулардын чыгармачылыгы, табылгалары, оош-кыйыптары менен аныкталат. Ошол себептен акын-жазуучулардын чыгармачылык жолун изилдөө адабият таануу илиминдеги негизги маселелердин бири болуп эсептелет.

М. Абылкасымованын чыгармачылыгы жөнүндө Садыков А., Жигитов С., Алыбаев Б., Абдыкадырова С., Аскарар Т., Карымшаков С., Вакуленко В. Я., Сыдыкова Р., Хантемирова Г., Медетбеков А., Ботояров К. б. ж. мезгилдүү басма сөздө, адабий-сын макалаларда пикирлер көп айтылган. Алар, албетте ар кандай мүнөздө жана деңгээлде. Алардын көбү юбилейлик макалалар, акындын тигил же бул жыйнагы сыйлыкка көрсөтүлгөндө үн кошуу, колдоо максатында жазылгандар, айрым жыйнактары жарык көргөндө рецензия түрүндө жыйнакка карата окурмандык алгачкы таасирлер катары жарык көргөндөр. Ал эми акындын чыгармачылык өздүк жүзүн, адабий процессте ээлеген ордун аныктап такташ үчүн анын чыгармачылыгын эволюциялык планда карап, поэзиясынын оңу-солун калчаган комплекстүү илимий изилдөө зарылдыгы келип чыгат. Бул иштин актуалдуулугу да мына ушунда.

Илимий иштин жаңычылдыгы мында турат, биринчиден, М. Абылкасымованын чыгармачылык жолу алгач ирет системалуу жана комплекстүү түрдө каралып, кеңири изилденди; экинчиден, акындын лирикалык дүйнөсүнүн өзгөчөлүгү, өзүнө таандык табылгасы, улуттук поэзияга кошкон салымын аныктоо аракети жасалды; үчүнчүдөн, акындын көпчүлүк чыгармалары диссертант тарабынан конкреттүү адабий талдоолордон өткөрүлдү.

Изилдөөнүн максаттары жана милдеттери. Диссертациялык иштин алдына коюлган максат — кыргыз поэзиясынын өнүгүшү фонунда М. Абылкасымованын чыгармачылыгына баа берүүдө андагы жекелик жана жалпылык, традициячуулук жана жаңычылдык проблемалары каралды.

Биз диссертацияда төмөнкүдөй милдеттерди койдук:

- поэссанын чыгармачылыгынын эволюциясын көрсөтүү;
- анын тематикалык-жанрдык, изденүүсүнүн көп кырдуулугун белгилөө;
- ырларындагы жаңы ритмикалык-интонациялык белгилерди, көркөм боёкторду, стилдик манераны, поэтикалык маанайды ачып берүү;
- традициялык уйкаш ыр формасынан эркин ырга өтүүдөгү ийгиликтери менен кемчиликтерин көрсөтүү;
- улуттук поэзиябыздын идеялык-тематикалык горизонтторун кеңейтип, кыргыз поэзиясында акындын алган ордун аныктоо;
- лирикалык ырларында жана поэмаларында граждандык мотивдердин, философиялык ой жүгүртүүнүн, нравалык таалим-тарбия берүүчүлүк мазмундун басымдуулук кылышын поэтикалуулук мазмун менен биримдикте адабий-талдоого алуу;

— акындын адабий-эстетикалык табылгаларынын маанисин кароо ж. б.

Изилдөөнүн методологиялык негизи катары К. Асаналиев, К. Артыкбаев, А. Садыков, С. Жигитов, Т. Аскараров, Е. Озмитель, Ч. Жолдошева, О. Ибраимов, А. Эркебаев, А. Акматалиев, Л. Үкүбаева, В. Шаповалова, В. Вакуленко, С. Карымшаков ж. б. эмгектери, ошондой эле адабият таануу илиминин бүгүнкү күндөгү жетишкендиктерине жана кыргыз адабият таануу илими тарабынан иштелип чыккан методологиялык тыянактарына, жоболоруна таяндык. Диссертацияда коюлган максат-милдеттерге ылайык салыштырма-типологиялык ыкмалар колдонулду.

Иштин теориялык жана практикалык мааниси. Изилдөөнүн материалдары улуттук поэзиянын өсүп-өнүгүү тенденцияларын аныктоодо, акындык өздүк эстетикалык тажрыйбасы, лирикалык дүйнөсүн, көп кырдуу поэтикалык изденүүлөрүнүн маселелерин, идеялык-тематикалык ар түрдүүлүгү менен поэтикалык оригиналдуулукту таанып-билип, үйрөнүүдө филология факультеттеринин студенттери, адабиятчылар жана жалпы эле акындык чыгармачылыгына кызыккан окурмандар үчүн кереги бар.

Кыргыз поэзиясы боюнча адистештирилген курстарды, М. Абылкасымованын жеке чыгармачылыгына байланыштуу же кыргыз кыздар поэзиясынын өзгөчөлүгүнө арналган атайын курстарды же семинарларды өтүүдө жардам берет.

Изилдөөнүн апробациясы. Диссертациялык иш КРУИАнын Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун Проблемалык кеңешинде, Окумуштуулар кеңешинде талкууланып, коргоого сунуш кылынган. Иштин негизги мазмуну республикалык басма сөз беттеринде, илимий жыйнактарда басылган, илимий конференцияларда докладдар окулган.

Диссертациянын структурасы киришүүдөн, эки главадан, корутундудан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Диссертациянын киришүү бөлүмүндө теманын актуалдуулугу, жаңылыгы, илимий изилдөөнүн максат, милдеттери, методологиялык негизи аныкталып, теориялык-практикалык мааниси белгиленет.

Биринчи глава «М. Абылкасымованын лирикасынын идеялык-көркөмдүк көп кырдуулугу» деп аталып, анда акындын чыгармачылыгынын

калыптанышы, идеялык-тематикалык ар түрдүүлүгү, ой жүгүртүүнүн оригиналдуулугу жана поэтикалык ойду берүүдөгү предметтүүлүк жана конкреттүүлүк маселелери каралды.

М. Абылкасымованын ырлары республикалык басма сөз беттерине, жалпы окурмандарга тартуулана баштайт, «Жаш тилек» (1957), «Жалын» (1958), «Тартуу» (1959) жаш акындардын альманахтарынан орун алат. 1961-жылы «Кичинекей досторго» аттуу биринчи ырлар жыйнагы чыгат. Ырлардын басымдуу көпчүлүгү ошо кездеги кыргыз балдар поэзиясындагы тематикалык жана стилдик үлгүлөр боюнча кураштырылган. «Алардын мазмунунда жана образдык түзүлүшүндө оригиналдуулук жок эле, бирок алар форма жагынан өтө жармач деле эмес болучу. Өз маалындагы балдар поэзиясынын орточо деңгээлине туура келгидей ырлар эле»¹ — деп С. Жигитов так белгилеген.

«Чолпон» деген жыйнагы (1962) акындын сөз кыла турган «наристеси». Бул китеп тууралуу биз айта турган ойду акын Б. Алыбаев жаш акынды бир аз көтөрмөлө менен төмөнкүдөй бериштир: «Жыйнактын аты эле — «Чолпон» деп аталып тургандай, андагы ырлар көрүнбөгөн кереметтүү нурлары менен окуучунун жүрөгүн жылытып, чын эле Чолпон жылдыздай жанып, чиеленген поэзиянын «сырын» өзүнө сиңирип турат»².

Демек, жаш калемгер биринчи эле жыйнагына ат коюуда бекеринен жаркырап турган жылдызды тандап албаптыр. Мында жөн эле асмандагы жылдызга суктануу үчүн гана эмес, поэтикалык «сыр» катылып турат, чыгармачылыктын бийиктигине умтулуу идеясы жашырынып жатат. Жыйнакта чынында эле жаш акын М. Абылкасымовада акын үчүн зарыл болгон касиет-сапат, поэтикалык туюм, сөз менен иштей билүү жөндөмдүүлүгүн айгинелеп турган, жаш акындын чыгармачылык келечегинен кабар берген ырлар бир топ. Андай ырларда акындын уйкаштыктары элпек, саптары шыдыр, сөз менен иштөө эркиндиги дароо баамга урунат. Ал жаш калемгер болсо да ыгы жок ашыкча салыштырууларга, боёкторго берилип кетпейт.

М. Абылкасымованын алган тематикасынын, багытынын негизи ошондо эле «Чолпон» жыйнагында эле аныкталып калыптыр. Ал поэзиянын бүтпөс түбөлүктүү көркөм предмети — Ата Мекенди сүйүү, Махабатты даңктоо.

Көз жеткис менин мекеним,
Көйкөлүп күндө жаңырган.
Көңүлдө сүйүүм эскирбейт,
Көргөнсүп бала жаңыдан.

Жаш калемгерге ошол биринчи эле чыгармачылык кадамда бүткөн өзгөчө бир касиет — акындын ырларында бүтпөгөн ой, идея кездешпейт.

М. Абылкасымова махабат темасындагы тең салмактуулукту биринчи жыйнагынан баштап коюп келе жатат б. а. сүйүү эки жаштын бирдей эчиси. Акын профессионал кыргыз кыздар поэзиясында алгачкылардан болуп сырдаштык поэзияны өздөштүрдү, өнүктүрдү.

50-жылдардын акыры 60-жылдардын баш кесинде өлкөнүн саясий-маданий турмушундагы жандануу адабияттын ченин түрдө өсүп-өнүгүп, жаңыланышын кескин «секирик» жасоону шарттады. Чыгармачылык

¹ Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. — Фрунзе. — 1980. — 335-бет.

² Алыбаев В. «Чолпон» // Ленинчил жаш. — 1962.-30-ноябрь.

процесстерде жаңыга умтулуу, изденүү рамкаланган формага сыйбоо көрүнүштөрү, реформалоо багыты күч алды. Дегеле акындын алтымышынчы жылдардан бери тарта таралган чыгармаларын мурдагы союздун карамагына кирген республикалык акындардын, өзгөчө орус совет акындарынын чыгармачылык өнүгүшүнөн бөлүп кароо чыңдыктан алыстагандык болмок. Учурдун актуалдуу темасы болуп космос мейкиндигин өздөштүрүү, өткөн согушту эскерүү менен анын таасиринен жыйынтык чыгаруу, нравалык маселелер болгон. 60-жылдардын башында «эстрадалык поэзия» деп аталган ырларды, поэмаларды жарата баштаган москвалык акындар Е. Евиушенко, А. Вознесенский, Р. Рождественский ж. б. таасирленген бир топ кыргыздын белгилүү жаш акындары кыргыздын традициялуу уйкаш ыр формасына жаңылык киргизүү аракетин жасашкан. Тажрыйба иретиндеги алгачкы бул изденүү жана табылга оңойго турбаса да С. Эралиев баш болгон бир топ акындар — О. Султанов, Т. Кожомбердиев, Р. Рыскулов М. Абылкасымовалардын уйкашсыз ыр түрүндө жазып көрүшү айрым жаңыланууларды киргизбей койгон жок.

Жаңычылдык идеясын чыгармачылыгында кош колдоп чыгышкан акындар улуттук поэзиябыздын идеялык-тематикалык горизонтторун кеңейтти, поэтикалык ойдун эркиндигин кеңири пайдаланышты, жаңы мазмунга жаңы формаларды табууга дилгирленишти. Албетте, бул чыгармачылык процесстер улуттук поэзиябызга сырт жактан көтөрүлүп калган өңдөнгөнү менен ар бир акындын ички талаптары, эстетикалык муктаждыктары, эволюциясы менен айкашты. Ошентип, М. Абылкасымова «Быйыл жаздын гүлдөрү көп» (1965) китебине жаңы баскыч, жаңы дем менен келди. Мындагы ырлардан жупуну, ийкем, уялчак, сырчыл, назик сулуулук баш багыш турду. Поэтикалык натурадагы табигыйлык жүрөктү жылытып, көздү кубантты. Көпчүлүк акындарды азгырган жогорку пафос менен карандай эмоциядан алыс окшоду. Жыйнактагы ырлар алгач окурманга саптар традициялуу, салттык формада эмес, ритмикалык өлчөмдүн таптакыр башкача түшкөндүгү менен баамга урунду.

«Ишеним дайым жүрөктө» (1968-жыл) акындын изденгичтигин дагы бир жолу ырастады. Жыйнактагы лирикалык ырлардын көпчүлүгү турмушка, өмүргө, сүйүүгө, адамдардын ортосундагы мамилелерге арналган. Аларды баалоодо акындын сабырдуулугу, тереңге умтулганы, ойчулдугу байкалат.

Майрамкан Абылкасымованын чыгармачылыгындагы жакшы сапаттардын бири — ал кайсы гана теманы поэзияга предмет кылып албасын, өзүнө гана тиешелүү болгон өзү гана туюп-сезген чындык, турмуштук тажрыйбага таянып эркин баян этет. Анын лирикаларында ырдын кызыктуулугун арттыруу, окурмандардын көңүлүн өзүнө буруу аракети менен курулай фантазияга өзгөчө берилип, бирде далайдын жүрөгүнө чок салып ойноткон жаш сулуу, бирде сүйгөнүнө жетпей калган мажнункарып, бирде алдамчы сүйүүнүн армандуу курмандыгы болуп жаш төгүп түркүн-түс кейипкердин «ролуна» кире бербейт. Акын жашоо-турмушунда эмнени көрүп, эмнени сезсе, эмне анын акындык сезимин козголоп ыр жазууга түртсө, ошону гана жазат. Акын айтат:

Туманды туман дегендин өзү жакшы,

Ыйласаң

Ыйлап отуруп ырды жазчы.

Сүйүчү сен, жол тосчу, терезе кара.

Талашкын жүрөктөгү көрүшүндү.

Тоого чык, гүл кучакта, булактан ич.

Жаанга кал, шөптүрөгүн, күнгө терде.

Эч качан, кападар туруп күлдүм дебе.

Баары бир калпты сезет башка деле.

Акты — ак, караны — кара сезген жакшы,

Оо, жашоо, шол сезимде таалай-бакты.

М. Абылкасымованын ырлары сыр жашырбаган ачыктыгы, табигыйлык окурман менен ыймандай сырын тең бөлүшүп, чын көңүлдөн билгендиги менен жугумдуу. Лирикалык каармандары жолдошчулукка бек, ак көңүл адамдар.

Мен өзүмдү түшүндүрө аламын

Сага, баям үшүтө

Өтсүн ортодон: жамгыр, кар,

Жумшак күндөр.

Сенин жолдоштуңду сактай

Аламын,

Өтсүн ортодон бизди көп

Жолуктурбаган түндөр.

Бул ырда лирикалык каарман өзүнүн жолдоштукка бекемдиги менен катар өзүндөгү түрдүү саптарды ачып берет; кээде боору таш түнтүгүн, саламга келбес катуулугун айтат; «Ичи бузук жолугуп түнтүгүмдү байкады, Ушакчы жолугуп боорумдун таштыгына башын чайкады, Абийири жоктун саламын албадым, Алар менен жолукпас болуп таркады. А сени издеп табам, көргүм келет, жолдомун» дейт, — акын кимге жолдош, кимге кас экендигин аныктап. Лирикалык каарман чыныгы жолдоштугун далилдөө үчүн мезгил сынына даяр экендигин билдирет.

Поэзиянын түбөлүктүү темалары: Мекендин ыйыктыгы, бир боор ата журтгун ажайып элестери, жаштык, махабат, өмүр, түбү терең турмуштун татаал сырлары жөнүндө кайсы гана акын ыр жазбады. Албетте, алардын ичинде М. Абылкасымова да акын-жазуучуларды, философторду, дегеле адам баласын түйшөлтүп, түркүн ойго салган бул проблемалар жөнүндө өзүнүн акындык үнүн кошууга акындык көз карашын чагылдырууга аракет кылды.

М. Абылкасымованын жаштыкка, анын шаттык-кубангычына жана кайгы-муңуна арнап жазган көп ырлары бар. «Героинянын ой-кыялы, турмуштун түбөлүктүү жаштыгына болгон ишеними, алды жагынан улам ачылып келаткан горизонттордун уч-кыйырсыз экендигине кумарланган эргүүсү автор тарабынан поэтикалуу, психологиялык жактан ишенимдүү берилген»¹.

Күндөр бар деп алдыда

Жакшы айтуучу.

Жанымдагы бактымды

Алыстан күткөм эмне үчүн?

Өмүрдү чексиз болжогом,

¹ Хантемиров Г. «Веру в сердце храню» // Детская литература. — 1973. — № 10.

эмне үчүн?
Мага таарынба, жаштыгым,
Өмүрдүн ачуусу сен,
таттуусу сен, ардагым.

Жаштык жалыны өчпөчүдөй, өмүрү өчпөчүдөй жүргөн күнүн эсине алып лирикалык каармандын эмне үчүн өмүрдү чексиз деп болжогонун эмне үчүн бактысын алыстан, келерки күндөрдөн күтүп жүргөнүн суроо салышы да окурмандарды да ойго салат. Жаштыктын көп учуру текке кеткенин жайынча эле баяндап койбой, ырдагы «эмне үчүн?», эмне үчүн?» деп кайталанган суроо ырдын эмоционалдык-экспрессивдүүлүгүн арттырып турат.

Дегеле М. Абылкасымованын поэзиясын окуганда Мезгил анын өтө катаал каарманы экенин туябыз. Жогоруда биз кайрылган эки ырда тең Мезгил поэтикалык мазмундун маанилүү элементтеринен. Мезгилдин өтүшү менен көп нерсе өзгөрөт, аныкталат, такталат. Акындын поэтикалык дүйнөсүндө: Мезгил — көп оорудан, көп санаадан айыктырчу дарыгер; Мезгил — калыс сынчы; Мезгил — саяшкер, Мезгил — алдамчы. Акындын поэзиясынан мезгилдин күлүктүгүн, учкулдугун өткүр туябыз.

М. Абылкасымованын 60-жылдар ичинде жарык көргөн жыйнактарын барактап отуруп, анын чыгармачылыгынын идеялык-тематикалык диапозону кенен экендиги, акын өзүнүн ички жеке туйгу сезимдерин граждандык пафос, философиялык-психологиялык, публицистикалык ой-толгоолор менен жуурулуштура сүрөттөп берүүгө жөндөмдүү акын катары калыптангандыгын көрөбүз.

Поэзияда ар дайым эле жаңы жээк ачыла бербейт. Эркин ыр түзүлүшүн «нары-бери чапкыдата» берүүгө болбойт, жаңы форма акындын ички табигый муктаждыгынан келип чыгышы зарыл. Мына ушул көрүнүштү С. Жигитов туура байкаган: «Улуттук ырдын формалык мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү үчүн демилге жасаган акындарыбыз айрым бир чыгармаларында поэтикалык речти прозалаштыруу, ритмикалык өлчөмдөрдү керип-чоюу жагынан акыркы чекке кадыресе жакындап барышты. Бирок алар (баары болбосо да көпчүлүгү) «салттуу ырдын көнүмүш ритмикалык гармониялык, семантика-синтаксистик нормаларынан алыстоо жолунда омурталдуу сызыкка жетип калышканын өздөрү туюнушуп, баягы эле жайдары ырыбыздын алкагына кайрылып келишти»¹.

Бул көрүнүштөн М. Абылкасымова да четте калган жок. Ал өзүнүн изденүүсүн салттык формада уланта берди. «Аскар» (1970) аттуу жыйнагында бул даана көрүндү. Андагы көпчүлүк ырлар салттуу уйкаштык менен жазылган.

«Аскар» жыйнагындагы көзгө өзгөчө урунган чыгармалар «Эскере турган сөздөр», «Бүтө элек сөздөр» деген темадагы ырлардын циклы. «Эскере турган сөздөр» ырлар циклынын негизги мазмунун жана бир ирет кайрылып келген махабатка байланыштуу лирикалык каарманда пайда болгон ар кандай сезимдер түзөт.

Мен унуткам сүйүү ырынын беттерин
Булгабастан, кирдетпестен эч жерин.
Ачып туруп кайра мага окуттуң
Ушул жолу шапып басып өтпөөнүн.

¹ Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. — 644-бет.

Цикл 9 ырдан турат. Анда лирикалык каарман «Кыймылына сактык менен карадым, Кайталанбас катасы бар баягым» деп мурдагы «каталарын», «сүйүүнүн алдамчылыгын» эстеп кооптонуу; «Көздөшкөндөй жакшына күндөр менен, Көрүшкөндө сен менен сүрдөй берем» деп сүйүүдө сүрдөнүү; «Акыркы көшөгөсүн драманын, Жаппаска жүрөгүмдөн тилеп келем», «Чөгүүнү ар учурда күтүп жүрдүм, Акыры ал ролду ойноп болуп» деп бул керемет сезимди театрдын жакшы коюлган оюнундай белгилүү убакыт-мөөнөттө бүтүп калбаса экен деп тынчсындануу сезимдери чагылган.

Ал эми «Бүтө элек сөздөр» циклында күндөлүк турмушта кезикчү ар кандай окуялар, андан алган таасирлерден улам пайда болгон лирикалык каармандын ой-толгоолору, тыянак-бүтүмдөрү кирген.

С. Жигитов «Аскар» жыйнагына байланыштуу акыйкат белгилегендей, бул жыйнакта да акын «керт башынан кечирген, өз өмүрлүк тажрыйбасынан алынган ой-сезимдерди ырга кошкондо аындын доошу жасалмасыз угулат, анын сөздөрү бир кыйла таасын, ыр саптары кадыресе мукамдуу чыгат. Ал эми айрым абстракттуу темаларга кайрылганда анын туюнтуу каражаттарында конкреттүүлүктөн айрылган жалпы сөздөр үстөмдүк кылып кетет.

Акындын поэзиясында табият лирикасы да мол. Өзгөчө, бардык жандыктарга жан киргизген жаз мезгили жөнүндө М. Абылкасымованын калеминен жаралган ырлар көз алдыбызга ажайып көрүнүштөрдү, таасирдүү элестерди тартат. Жаздын сүрөт көргөзмөсүнө кабылган окурмандын ички дүйнөсү тазарып, сергектенип, өмүрүнө гүлазык алып чыга келет. Айрыкча, ак кайыңдын эркин желге термелген элесинен кыздардын дүйнөсүндөгү назик, купуя сезимдер, эч бир жанга айтылгыс изги сырлар ак кайыңдын образы аркылуу символдуу чагылдырылган.

Ак кайыңдар
жаш куракты билгизет,
желбирешет
жибек кийип түн күзөп.
.....
Сулуу кыздай
Суйсаласың ак кайың
Суктандырып
Суу жээгинде өс дайым.

Кучагында жапсаган жаратылышка кумарлана карап, сугун арткан лирикалык каарман ички дүйнөсү романтикага бай, махабат сезимин баарынан бийик коюп кадырлаган, ага чын ыкластан таазим эткен жакын дүйнөлүү адам.

Жаратылыш М. Абылкасымованын дегеле бүткүл чыгармачылыгындагы бүтпөс поэма. Жаратылыш кубулуштарынын түркүн түстүү кырларын акын ырдап бүткүс ыр кылып алганынан көрөбүз. Бир жыйнактарынын аталыштары айтып тургандай анын экологиялык маселени козгоп, жаратылышты коргоо далалаты «Гүлдөр суу сурайт» жыйнагында өтө курч коюлат. Акын жаратылыштын ар кыл кубулушунун ар түрдүүчө ыңгайда карап, адам баласынын бешиги жер энеси, кыргыз элини туткасы тоону, талааны, ойдуңду, кырды көлдү сактоого чакырып келет.

Акын — булбул жана гүл — бул түшүнүк чыгыш поэзиясына бөтөнчө таандык. М. Абылкасымованын гүл сүйгөн лирикалык каарманы бардык кыздардай эле гүлгө ынак.

Сен таарынба, кызыл гүл бетиң басып,
Сенден бетер мен дагы өтө жашык.
Чайытыңда катылган нектар болсо,
Ууртатып кой, аяба, жарым кашык.

Быйыл жаздын гүлдөрү көп
гүлдөр сонун,
Быйыл жаздык чөптөрү көп
чөптөр сонун
Быйылкы жаз адамдын мээрин жазып
Сергектентип каратты турмуш жолун.

Жыйнакта жазды сагынуу, күтүү, кумарлануу сезимдерине табияттын пейзаждык боекторуна арналган көптөгөн саптар бар. Ооба, жаз ар кимди ар башкача толкундатат, бирок акын аялдардын кабыл алуусу өзгөчө болсо керек. Бөтөнчөлүгү ушул — ар бир жаз көрүнүшүнөн символ табат, жакшылыктын мээримин, жылуулугун ачат, поэтикалык дүйнөсүнөн нур бөлүнтүп чачат. Аялдар үчүн гүл ыйык, ар бир гүлдүн өзүнүн кайталанбас табигый көрүнүшү, жыты болот. Ар бир адам өзүнүн ички дүйнөсүнүн кабыл алуусуна байланыштуу түркүн гүлдөрдүн ичинен бирөөсүн тандап алат, жакын көрөт, керек болсо сырдашат. М. Абылкасымованын да ыр дүйнөсүндө жашаган, символдук мааниге ээ гүлү бар.

Кимисине мен биринчи жолугам.
Байчечекпи, сары гүлүм какумбу?
Дайы эле көк гүлүмө оолугам,
Же баарынан ошол эле жакынбы?

Ооба, «көк гүл» поэтессанын жан дүйнөсүнүн чагылышы, кубаныч да, кайгы да, сүйүү да, арман да ал аркылуу сүрөттөлөт.

Тирүү көрдүм көк гүлүмдү көчөттөн,
Көк гүлүмө көпкөн зөөкүр көзү өткөн.

Гүл тууралуу ыр жазса эле акындын ырын ошол түз маанисинде кабыл албоо керек. Поэзиянын тили көркөмдөп, жандатып айтуу, катмарлуу түшүнүктөрү өзүнүн автономиялуулугу, ойго сыйымдуулугу жана көп кырдуулугу менен поэзия адамды өзүнө тартат. Гүл — акындын лирикалык каарманынын бири сыяктуу жүктү көтөрүп жүрөт. Акындын гүлү жаратылыштагы кадимки гүл сымал көп түркүм. Ал бажырайып ачылса каармандын маанайы жарык, гүл муңайым тартса жүдөңкү турат. Каарманда ошого окшошот, дегинкиси турмуш канча татаал, адам мүнөзү түркүм болсо акындын гүлдөрү да ошондой түркүм. Гүл — адам, гүл — жаратылыш, гүл — пейзаж, гүл — маанай, гүл — философиялык, гүл — ой-тилек жана бийик максат, гүл — зоболо жана эң акырында гүл — жаратылыштын өзү кынтыксыз биримдикте турат. Акындын ички поэтикалык монологу бардык тематикаларда уламдан улам тереңдей

түшкөндүгүн баамдайбыз. Акын граждандык, патриоттук, сезими турмуштук оор сыноодон жаралган, ал үчүн Мекен, Ата Журт темасы кан-жаны менен аралашып кеткен, ошондуктан, жалпы абстракттуу проблема жок, тескерисинче, акын жүрөгү боорукер, назик, жумшак болгондуктан упрап жаткан ыплас, кир, бузуку, наадан иштерге өтө иреттенип карайт.

Айлымда таштандылар көбөйүүдө,
Шарт түздүк карга, кузгун көбөйүүгө
Аларда адат болбойт сыпайгердик,
Тап коет көлдө кууну чөгөрүүгө.

Поэтесса ыр саптарын метафоралык мааниде, бергени менен азыркы мезгилдин картинасын дапдаана тартып жатканы көрүнүп турат.

М. Абылкасымованын чыгармачылык диапозону лириканы да, эпиканы да кошо камтыйт деп жогоруда айткан элек. Акын кийинки мезгилде тарыхый темадагы ой толгоолорго басым коюп, аны «Үшүк» деген китепке бекеринен топтогон эмес. «Үшүк» аттуу ыр топтомдо совет доору менен республиканын түзүлүшүндөгү өткөөл мезгилдин таасирин көрөбүз. «Үшүк» бул элдин оор абалы болучу. Өткөөл учурдун көрүнүшү катары берилет. Совет доорунда атын даңаза кылууга болбогон инсандар жагдайы акындын жүрөгүндө түнөп калган. Тарыхый инсандар тууралуу акын эми гана айтып жатат.

«Атаке баатыр жөнүндө баян», «Аталар жана Ата журт», «Түлкү баатыр» сыяктуу чыгармалары автордун көптөгөн убакыт бою ачыкка чыкпай бугуп келген толгоолору эле.

«Атаке баатыр», «Түлкү баатыр» сыяктуу эле элдин камын ойлогон адамдар акындын ысмы аталбай келген лирикалык каармандары болучу. Бүгүн акын ошол каармандардын ачыкка алып чыгып элине кайтарып берди.

Казак элинин белгилүү поэтессасы Фариза Оңгарсынова да акындын граждандык мотивин, лирикасын бийик баалайт: «Майрамкандын чыгармачылыгы эң башкы тема — Ата Журт. Өз очогунан сүйүүсү бай түп дарактай бутак жайып, учу-кыйрына көз жеткис Мекенибизди бооруна дарактай бутак жайып, учу-кыйрына көз жеткис Мекенибизди бооруна имере тарткан арымдуу ыйык сезимдин бийик чегине жете алган. Ата Журттун жан этке тең касиеттери эне сүтү аркылуу денесине сиңип, бул ыйык сезим жүрөгүнөн өтүп, күндүн алтын таажысындай саптары менен кайра эл, жерге тарап жатат.

Майрамкан Ата Журттун атын минип, перзенттик таза, аруу сезим менен омурткасын сыздатат.

«Айланайын Ата Журт,
Кутум сенсиз, сенсиз
шорлоор кызыңды ук!
Колдон тайып кетпесе экен
биздин кут —

деген саптарынан көрүнүп тургандай, жумуру жерден орун алган бармак басымдай журтунун кызыкчылыгын өз кызыкчылыгынан жогору коет»¹.

А. Акматалиев «Ата журт дайым көңүлдө» деген жыйнакты рецензиялаганда да акындын чыгармачылыгында мына ушул граждандык мотив күчү экендигин белгилейт².

Ата журт, патриотизм темасы поэзияда өз күрдөөлдүү күчүн жоготпостон, улам илгерилеген сайын дагы да толкуп, өз кубаты менен келе жаткан, түбөлүктүү темалардын бири. Ата Мекен, жер суу акындардын калеминде ар биринин акындык манерасына, анын дүйнөгө болгон көз карашына жараша ар кандай сезим боектору аркылуу көркөмдөлүп ырга кошулуп келет. Ошолордун бириндей эле М. Абылкасымова да Мекенине карата болгон терең сүйүүсү күн өткөн сайын улам жаңы ыргак, жаңы дем менен ырдап келет. Акын кай жерде жүрбөсүн, кай учур болбосун Ата журт дайымы анын жүрөгүндө, көңүлүндө:

Андагы чет өлкөдө жүргөн кезим,
Кысылып ичте жүрдү түркүн сезим.
Бассам да, турсам дагы, жатсам дагы,
Дайым туулган жерге кетип эсим.

Мекен жана Ата журт, элдин тарыхы М. Абылкасымованын чыгармаларынын түпкү өзөгүн түзүп келе жатат.

Акын эмне жөнүндө ырдабасын ойдун учугу мазмундуу бир тыянакка такалат. Ал тыянак кээде чечилет, кээде окурмандын ой жүгүртүүсүнө коюлат. Лирикалык каарман кадимки эле катардагы адам. Ал бирде сынат, бирде зоболосу көтөрүлөт. Жазга, гүлгө, көк шыбер чөпкө кубанат. Ач көздөрдөн ардыгат, мактоого сыймыктанат, шылдуундарга алданат, бой көтөргөн кара өзгөй түркөйлөрдөн убактысыңча кемсинет. Мына ушундай чыгармалар акындын бүткүл чыгармачылык жолунда ар башка ыңгайда, ар башка формада, ар мезгилде коштоп келгенин баса айтууга болот. Бул жашоонун оомал-төкмөл өтүшү, эриш-аркагы, адам баласынын адеп-ахлагы, жашоо философиясы.

М. Абылкасымованын достук, жолдоштук темасына арналган ырларынан адамдын сапатын баалаган философиялык ой жүгүртүүлөрдү, эң бир сонун ой толгоолорду кезиктиребиз. Акындын достукка бекем лирикалык каарманы турмуш агымы менен тең жүргөн, ал түгүл терең карап, тегиз ойлогон личность.

Карабай,
сен кимге керек экениңди,
Санабай,
канча жашка келгениңди,
Кимдерге жеңилип тиричиликте,
Кимдерди жыга тартып жеңгениңди,

¹ Оңгарсынова Ф. Келгиндер кайтып келишет // Ленинчил жаш. — 1986. — 6-ноябрь.

² Китепте: Абылкасымова М. Ата журт жайым көңүлдө. — Фрунзе, 1987. - 5-бет.

Карабай,

Сырдашкым келет.

М. Абылкасымованын сүйүү лирикалары жөнүндө айтканда көпчүлүк сүйүү лирикаларынан өзгөчөлөнгөн бир кубулушка басым жасоого болот. Анын махабат ырларын окуганыбызда лирикалык каармандын ашыктык кумарынан мөгдөгөн, сүйгөнүнө жетпеген бактысыз адам менен эч кездеше албайбыз. Кээде мунайым тарткан санаркоолор угулгандай болгону менен анын махабат темасы Ата Журт, достук темасынын уландысындай, турмуштук активдүү позициясы бекем каармандын бөтөнчөрөөк маанайын чагылдырып жаткандай таасир калтырат. Ушундан улам М. Абылкасымованын сүйүү ырлары да бийик граждандык пафос менен жазылган деп айтсак болот.

Экинчи глава «Майрамкан Абылкасымованын поэма жанрындагы изденүүлөрү» деп аталып, поэмалардын көркөмдүк наркы анализденилет.

М. Абылкасымованын чыгармачылык дараметин, акындын ажарын толук ачкан, окурман журтчулугуна кеңири таанымал кылган чыгармасы — «Эстелик сүйлөйт» поэмасы. Поэма формасы жана композициялык түзүлүшү боюнча, ыр саптарынын ыргактары боюнча да, мазмунду ачып берүү ыгы жагынан да кыргыз адабиятына жаңылык катары кирди. Дароо эле орусчага которулуп, союздагы чыгаан сынчы-адабиятчы, котормочулардын оозуна алынып кетти. Орус сынчылары жана орус тилиндеги окурмандар поэманы өтө жогору баалашып, натыйжада Бүткүл союздук Лениндик жаштар сыйлыгына көрсөтүлдү. Кыргыз адабиятчылары бул поэманы сюжетсиз поэма деп да аташты. Ушундай эле типте кыргыздын дагы бир белгилүү акыны С. Жусуев «Тирүүлөргө» аттуу поэманы удаа эле жарыкка чыгарды. Бул поэмалардын, тематикалык жакындыктарынан улам, кай бирлери чаташтырып да жүрүшөт. Бирок бир эле теманы, окшош мотивди эки башка чечмелөө жана сүрөттөө кантсе да акындардын өз алдынчалыгы менен чыгармачылык дараметтеринин күчтүүлүгүн көрсөтпөй койгон жок.

С. Жигитов «Эстелик сүйлөйт» поэмасына мындайча баа берет: «Эстелик сүйлөйт» эркин ритмикада жазылган. Башкача айтканда, анын ыр саптары бизде 7 же 8 муундуу боло калса, бирде 11 же 12 муундуу түр алат, кээде бир эле строфада ар кыл муундуу саптар жолугат, айрым ыр жолдору өтө эле эркин курулуп, көнүмүш формадагы ритм туюлбай калат.

Поэмада бир өңчөй уйкаш системасы да баштан-аяк ыраатуу сакталбайт. Анын саптарынын ичинде аяккы муундарынан кадыресе үндөшүп тургандары да, таптакыр уйкашпай кете бергендери да бар.

Арийне, салттуу кыргыз ыры куюлушкан сөз айкаштарынан жана сүйлөмдөрдөн куралып, нары мукамдуу, нары угумдуу сезилет. Ал эми «Эстелик сүйлөйт» поэмасынын ырдык речи бир кыйла башкача. Анын сүйлөмдөрү китептик-газеттик речтин элементтерине бай, элдик оозеки ырлардыкына салыштырганда одур-бодур. Алардын арасында өтө эле прозалашып кеткендери да бар.

Айтор, «Эстелик сүйлөйт» адаттан тышкары ырдык-тилдик касиеттерге ээ. Бирок ошондой касиеттер поэманын жалпы жонунан поэтикалык текст катары кабыл алынышына жолтоо кылбайт, тескерисинче, анын стилине

жаңыча жаңырык, өз алдынча салмак берет»¹.

Поэмада символ да, шарттуулук да, жандандыруу да кеңири колдонулат. Негизинен «Эстелик сүйлөйт» деп өзүнүн аты эле айтып тургандай эстелик-солдат, лирикалык каарман жана эне поэманын каармандары. Чыгармада атайы кара сөз менен кайталоочу келки окуя жок болсо да каармандардын диалогдору жандуу түрүндө курулат. А. Садыков поэманын жанрын «лирико-публицистикалык» деп туура аныктама берген. «М. Абылкасымова «Эстелик сүйлөйт» шарттуу форманы биринчи колдонуп жаткан жок. Өлгөндөрдүн тирүүлөргө кайрылуусу ар түрдүү шарттуу формада көп эле жолу колдонулуп келген. Кеп формада эмес, мазмунда. Жалпы композициялык ыкма эски болгону менен акын тапкан көркөм сөз каражаттары, образдар, элестер өзүгчө оригиналдуу»² — дейт А. Садыков.

М. Абылкасымованын «Эстелик сүйлөйт» поэмасы согуштун өзү эмес, согуштун калтырган изи жөнүндөгү чыгарма, б. а. урушта түздөн-түз курал алып урушка чыккан жоокер окко учкандан кийинки элестери тартылат.

Мындан бул поэмасы жеке өзүнө гана тиешелүү жумшак жана жай таасир берүү менен башталып, бара-бара татаалданып, чиеленишүүгө өтөт. М. Абылкасымованын гана калемине тиешелүү баяндоо манерасынын ушундайча калыптануусу да ушул поэмада бекемделгенин көрсөтсөк болот. Ал жаратылыш кубулуштарын сүрөттөө менен башталат. Пейзаждык кылдат сүрөттөмөлөр чыгарманын маңызын ачып берүүгө жана сезимге таасирдүү жеткирүүгө багытталып берилгендиги менен «Эстелик сүйлөйт» поэмасындагы эпикалык басымдуу жактары эмоциналдуулук, ички ой толгонуулар менен лирикага жакындалып, элпек ийкемдүү келип назиктенип турат.

Ушундай бир бейгам көрүнүштөн соң томсоргон муздак таш денени сүрөттөөгө чукул өтүү адамды ичиркентип турса да, ал сырткы карама-каршылыкты түзгөндөй көрүнгөнү менен каармандын ой толгоолоруна, ички психологизмине басым коюлат. Жашоонун ар түрдүү шарттарын көз алдыга тартып ой жүгүртүүнүн тизгинин дароо орчундуу маселеге кайрылат.

«Эстелик сүйлөйт» поэмасы окурманды жай интонация менен ээрчитип алып жүрөт да, эстеликтин бир кездерде тирүү адам экендигинен баян этилет. Анан Ата Мекен үчүн согушта курман болгону, майданда жүргөн кезинде жеңишти эңсеп-күткөнү баяндалат. Лирикалык каарман ошондо эстеликке тирүү адамга кайрылгандай мамиледе сөз жүрөт. Эстеликтин шинелинен таш этеги желге желпинсе, андан ок дарынын жыты келип турат.

Мына ушул сыяктуу эмоционалдык-экспрессивдүүлүккө акын адабий көркөм шарттуулуктун каражаттары аркылуу жетишкен. Лирикалык каарман менен эстеликтин диалогу аркылуу окурман кан жыттанган жер жыртылган согуш талаасынын картинасын, ажал менен тиктешкен жоокерлерди көрө алат. Эстелик болуп калган жоокердин согушка чейинки тынч, бейкут турмушуна суктанат, балалык өспүрүм мезгилин элестетет. Уул өстүрүп эр кылган мээрман эненин образын көрөт.

«Уулум бар, уулум бар,
Күрмөсү да, калпагы да илинүү.

¹ Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. — 340-бет.

² Садыков А. Жетилүү сапарында. — Фрунзе: Кыргызстан. — 1976. — 169-бет.

Уулу жок деп айтпагыла,
Уулум болгон! Уулум болгон!...»
...Э-эй уккун дүйнө!

Ушул эне жолугат күндө уулуна,
Ак жоолугу ак көңүлүн белгилеп,
Эне чиркин келет күндө уулуна,
Ак көйнөгү ак жүрөгүн белгилеп,
Эне чиркин коргоп жүрөт таш уулун,
Так болсо да, таш болсо да медресеп.
Эне чиркин кеңешип жүрөт уулуна:

«Бүгүн сага бир иш менен келдим, — деп ...

О, энеке, бала үчүн ак урган,

О, энеке, бала үчүн жан кыйган,

Кезигүүгө таш уулуна жаралган,

Эки көзү таш уулуна кадалган!..

Ичтен экөө улутунуп сүйлөшөт,

Ичтен экөө

түтөп-түтөп үндөшөт...

Эне менен солдаттын ортосундагы сүйлөшүү да, лирикалык каармандын жан далбастап түйшөлүүгө түшкөнүндө кайгы муң да, сыймыктануу да, ички психологизм да, курч драматизм да бар. Жоокер өз өмүрүн ата журттун тагдыры үчүн кыйып отурат.

Поэмада эне менен баланын образы конкреттүүлүктөн жалпы адамзаттык мааниге өтүп өнүгөт. «Бир жагынан эне менен бала кыргыз топурагынан өнүп чыккан улуттук каармандар. Экинчи жагынан алардын образдары аркылуу ачылган идея жалпы элдик мааниге ээ, анткени, адилеттүү согуш андагы эне менен балага таандык жогорку патриоттук аң-сезим көпчүлүк карапайым калкка таандык»¹ — деп жазат А. Садыков. Поэмада улуттук көрүнүш менен интернационализмдин эриш-аркак сүрөттөлүшү жатат, анын жалпы союздук мааниге ээ болуп кетишинин бир өзгөчөлүгү да ушунда эмеспи.

Бул гүлдү сүйгөнбүз,

укмуштай сүйгөнбүз!

Бирок согуш эркеликти тушаган

Гүл ордуна картошканы өстүрдүк.

Лирикалык каарман да өзүнүн ички сырын эстеликке жашырбай, согуштун запкысы анын балалык күндөрүнө таасир эткенин айтат. Ал жоокер менен эненин ортосундагы данакер каарман, экөөнүн психологиялык ал-абалдарын байкап турат.

Гүл сеңселет таажыларын бийлетип,

Нектарына кимдир бирөө кусабы.

Куштар неге бул тарапка

Дешип турат: «Учалы?»

¹ Садыков А. Жетилүү сапарында. — 170-бет.

Бактар кыздай бой тирешет,
Сууга тигип көлөкө.

Чолпуларын шылдыратат,
Жел жорголоп жөнөсө,
Арасында ушул бактын
Таштан бүткөн таш дене
Таштан бүткөн эстелик.

Турат дайым кандуу күндүн
Солдатындай томсоруп,
Сеңселгиле, бактар э-эй,
Жалгызсырабасын таш дене,
Бери учкула, куштар э-эй,
Ээн калбасын таш дене.

Трагедиянын атмосферасына чүмкөнүп турганына карабастан чыгарманын ички дүйнөсү жаркын бойдон калган деп айтууга болот. Андагы Ата Мекен үчүн курман болгон, элдин эсине түбөлүккө жашаш жана сымбаттуу бойдон сакталып калган жоокердин элеси, анын тунук ой-сезимдери, гүл бакчанын ичиндеги анын таш эстелигинин жандуу сыңары энелик мээримге бөлөнүп турушу — мунун баары жарыкчылык, оптимизм. Ошону менен бирге автор биздин эл башынан кечирген оор кайгыны жеңилдетип сүрөттөбөйт, кези келгенде жүрөк титиреткен саптарды жаратат¹.

Чыныгы поэзия жакшылыкты жана сулуулукту сүрөттөө аркылуу ар кандай терең маңызды ачып бере алышы менен даңазаланып келген сыяктуу эле, бул чыгарма да өзүнө жакшылыкты сүйгөндүгүнүн сансыз үрөндөрүн сээп, элдин маанайын көтөрүүгө жана азап-тозокторго дуушар кылган кыянатчылыкка каршы туруу үчүн жаралган. Чыгарманын башкы кредосу мына ушуга чакырат. Ар кандай кыйынчылыкка жакшылыкты, эрдикти, мекенди сүйүү менен ниеттин тазалыгы туруштук берерине, ошол гана жашоого, турмуштун бийик сересине жеткирээрине үндөй турганы ырдалат. Эл үчүн курман болгон жоокерлер жалбыз болуп жыттанып, жаздагы көктөм болуп көгөрдү. Балдар төрөлүп, алардын ордун басты, гүл болуп кулпунду. Жашоону алар ушинтип улады. Муундан-муунга өткөрдү.

Далай жыл чыйыр түшөт эстеликке,
Ырдалат эскермелер баатырды айтып
Түбүндө эстеликтин
Ыргалат жаз гүлдөрү
Жеңиш үчүн жан бергендер
Уулдары мекенимдин
Даңк жалындайт изиңерде
Карап көрчү,
Жок, томсорбойт эстелик.

Эстеликтин томсорушу, жымжырттыгы өткөн окуяны эске салат, каардуу согушту жек көргүлө, жашоо үчүн күрөшүп, жашоого татыктуу болгула деп чакырат.

¹ Медербеков Э. Кыйын жол//Ленинчил жаш. — 1967. — 21-октябрь.

«Эстелик сүйлөйт» поэмасынан кийин саясий лирика М. Абылкасымованын чыгармачылыгынан туруктуу «прописка» алды десе болот. Ал тургай жалпы чыгармачылыгынын өзөгүн түзөт — деп акын А. Жакшылыков таамай белгилеген.

«Эстелик сүйлөйт» поэмасы М. Абылкасымованын поэтикалык изденүүсүнүн башкы өзөктү граждандык мотивди алып чыкты, ал, анын андан аркы акындык изденүүлөрүнө олуттуу таасирин тийгизген негизги чыгармаларынын бири болуп калды.

«Эстелик сүйлөйт» поэмасы жарыялангандан кийин М. Абылкасымованын жеке чыгармачылыгында лирикалык каармандын — бизге замандаш адамдын татаал психологиясын, нравасын терең изилдөө, көркөм иликтөөгө алуу боюнча жаңы жээктин ачылышы башталды.

1966-жылы «Ала-Тоо» журналынын № 6 санына М. Абылкасымованын «Сен билесиң мени, Мекеним» аттуу поэмасы жарык көргөн, 1968-жылы акындын «Ишеним дайым жүрөктө» жыйнагына киргизилген. Поэма социалисттик революциянын жеңиши үчүн, анын салтанаты коомдо бекем орун алышы үчүн күрөшкөн жетимиш жаштагы карыянын өмүрүн баяндоонун айланасында өнүгөт. Поэма «Эстелик сүйлөйт» поэмасын идеялык-тематика, стилдик багыт, жанрдык жактан толуктап, улап турат. «Сен билесиң мени, Мекеним» кыргыз окурмандары, ошондой эле мурдагы союздагы башка улуттун өкүлдөрү тарабынан жакшы кабыл алынган. 1970-жылы поэма кирген «Ишеним дайым жүрөктө» жыйнагына Бүткүл союздук Ленин комсомолу сыйлыгы ыйгарылган.

Албетте, эгер биз бул чыгармага үстүрт мамиле кыла турган болсок: заман өзгөргөн, саясат өзгөргөн азыркы учурда бул чыгарма өз актуалдуулугун жоготту деп, акындын чыгармачылыгындагы бир адабий факт катары кыскача эскертүү менен гана чектелмекпиз.

Бирок, биринчиден, биздин максат М. Абылкасымованын бүтүндөй чыгармачылыгын изилдеп, анын кыргыз адабиятынан алган ордун, адабий процесске кошкон салымын, көркөм табылгаларын, чеберчилигин иликтөө болгондуктан анын чыгармачылыгында орчундуу адабий фактылардын бири болгон бул «Сен билесиң мени, Мекеним» поэмасына кайрылбай өтө албайбыз.

Экинчиден, поэма идеялык-тематикалык мазмун жагынан топтолук эскирди деп айтышка болбойт. Анда көркөм баяндалган тарых бар, анда поэманын башкы каарманы менен замандаш аталардын, агалардын муунунун үнү, үмүт-тилеги, ишеним, дүйнө-таанымы бар.

М. Абылкасымова өз позициясынан бүгүн да тайбагандыгы кубандырат: «... биз коммунисттик идеология күчөп турган учурда жашаганыбызды, демек, ошол доорду чагылдырганыбызды эч ким тана албайт. Тануунун да зарылдыгы жок. Эмне, коммунисттер арасында жакшы адамдар аз беле? Эмне, реформа жүрүп жатат деп эле бир көркөм табылгаларыбызды мешке өрттөп жиберелиби? Тана турган, баш тарта турган бир дагы ырым жок»¹.

М. Абылкасымова саясий теманы ал ар дайым замандын агымы менен бирге карайт, демек, Лениниана жандуу кыймыл-аракетте, ар бир адамдын ички туюм-сезүүсүндө. Акын да көпчүлүк учурда ушундай объективдүүлүктөн чыгат да, окурманын эч бир зордобой, күчөтпөй туруп эле ынаадырат. Анткени анда лирикалык каарман гана көрүнгөнү менен замандын картинасы, карама-каршылыктуу ой-толгоолор, айлана-чөйрө, керек болсо философиялык бүтүмдөр жатат.

Демек, автордун кыялында жакын сырдашы, кеңеше турган адамы бар, аны менен сыймыктанат, урматтайт. Бирок мына ушунун баары жалган атак-даңк үчүн, жалган пафос үчүн эмес, түпкү жүрөктөн чыккан идеялар. Идея болгон үчүн күрөш, революция бар. Ал элдин кызыкчылыгы, эркиндиги үчүн, ишеним, идеялардан баш тартуу, кылтыңдап кетүүгө, чыккынчылык кылууга М. Абылкасымованын адамдык да, акындык да укугу жок жана бул жагынан ал абийир сотунда кечээ да, бүгүн да ак ниет, таза экендиги көрүнүп турат. Ошондуктан ал сабатсыз элге билим-илим алып келген, дыйкан, кембагалдарга бакыт алып келген, бардыгына тең революцияны бекем сүйүшү мыйзамченемдүү.

Кышта да кетпей сулуулук,
Таза аба, булут, жылдыздар.
Жериндей кызыл нурданып,
Кылымды кечкен кыргыздай.
Тоолору үйдүн түбүндө,
Гүл, көл, суу, сүйүү мекени.
Таанылды дүйнө элине
Кыргыздар күрөшчүл эл экен.
Мөңгүгө талаа сугарып,
Мөңгүдөй өмүр уланып,
Тоо койнун сүйүү мекендеп,
Кыргыздар келет туу алып.

Акын элинин бакыт-таалайга жеткенине кубанат, жеринин гүлдөп, өсүп-өнүгүшүнө сүйүнөт. Бейпилчилдик, тынчтыктын арасында, койнунда маңдай тери менен эмгек эрдиктерин жаратып жаткан эр-азаматтар, кыз-келиндер менен ак дилинен жаралып сыймыктанат. Мына ушунун өзү акынды чексиз толкундатат, ыр саптарын жалындуу эмоция, жаштык, романтика менен берүүгө, сүрөттөөгө түртөт. Бирок, акын мына ушул жыргалчылыкка алып келген нечендеген аталарын элестерин унутпоону тынчтыкты көздүн карегиндей сактоону, куунап-жашоону бирден бир жоопкерчилиги да, милдети ак ниеттен кызмат кылуу, «ырыс алды ынтымак», билим-илимге умтулуу, өсүп-өнүгүп туруу экендигин поэмада эскертип гана турбастан, ошону менен бирге чыгарманын бүткүл кан-жанына сиңирилген идея болуп саналат.

«Саясий портреттер» поэтессанын чыгармачылыгын көтөрүп турат, бирок муну менен биз бул ырлар өткөн доордун «продукциясы» деп кыргыз адабиятынын тарыхынан да, калемгердин өз чыгармачылык өнөрканасынан да сызып коё албайбыз. Ал ырлар мурда кандай кызмат кылса, мааниге ээ болсо, бүгүнкү көз карандысыз мамлекетке жетишкенден кийин да актуалдуу бойдон кала берет.

Ооба, тарых жараткан карапайым пенсионер да бир кезде жаш жигит болгон, анын да келечекке ой жүгүртүп, бир адистикти тандап алып, гүл жыттап, үй-бүлө күтөм деген аруу тилеги бар эле. Тарыхтын мерчемдүү жүгү анын мойнуна жүктөлүп, ал гүл да, кыз да жыттабай калды, ал Мекендин тапшырмасын аткарып жүрдү. Поэманын композициясы да лирикалык каарманды жаш курагына кайтарып, өзүнүн элеси менен сүйлөштүрүп, бирде армандуу тон алса, бирде көтөрүңкү тон менен ички

¹ «Жол» мейманы Майрамкан Абылкасымова. Маектешкен Акбар Рыскулов // Кыргызстан маданияты. — 1995. — 26-октябрь.

жан дүйнөсүн чагылдырат.

Лирикалык каармандын ички кыйкырыгы акыры барып оптимисттик мүнөзгө ээ. Ал жаштыгын кийинки муун үчүн арнаган. Поэмада эненин образы «жарк» дей түшөт. Эне көрүнбөгөн, далдоодо б. а. подекстге турган каарман. Эненин деми, акылы, кеңеши лирикалык каармандын жүрөгүн уялап турат. Таалим, тарбия, эненин сыйлоо, урматтоо, ыйык көрүү сезиминин күчтүүлүгү, касиети анан аң-сезимине биротоло сиңип калган.

Оо менин алтын апам
чачтан сылап.
Көзүнүн жашы минтип агып турат,
Сүйүүбү?
Кучак жеткис идеябы?
Эмчектен сүтү ийип булак-булак.
Тыңшачу дыбыраган дабыш чыгат,
Аттансаң сергийт саанаам, тынчым кетет.
Тынчы жок жүрөк Мекенди элестетет
Жеңсе деп бет алганын алтын уулум,
Кыялым курал кармап ээрчий кетет, —
Деп калчу жаны бирге менин апам.

Поэмада дагы бир көңүлдү бура турган жагдай — автордун да, лирикалык каармандын да жаштарга түздөн-түз кайрылуусу, мында экөөнүн ээлеген позициялары да, көз караштары да бирдиктүү. Жеңиш деген оңой-олтоң келген жок, анын азабы менен кайгысы көз жаштарга, өмүрлөргө сиңирилген.

«Сен билесиң, Мекеним» поэмасынын дагы бир көркөм өзгөчөлүгү акындын публицистикалык жалындуу ыр саптарындагы философиялык нравалык, саясий, коомдук ой толгоолордун кара сөз түрүндөгү лирикалык чегинүүлөрдү улайт, толуктайт; «Бак болбосо балким сүйүү болос эле. Дайым бакты тиктегим келет. Бактар бизчилеп сырдашат болду бекен. А балким бирин-бири өөп, кылымдар бою кучакташып тургандыр. Булар бири-бирин ушакташат болду бекен, эч качан ушакташпайт окшойт. Дайыма кучакташып турганын көрөмүн. Эгер бактар жолдошчулукка жарабаса, чымчыктар бүткүл өмүрүн, сүйүүсүн, жаштыгын бакта өткөрбөс эле».

Мына ушул мисалда подтексттик чоң маанилер жатат, автор жаратылыштын көрүнүшүн сүрөттөгөндүгү менен адам баласы үчүн тиешелүү маселелер тууралуу сөз козгойт. Ошону менен бирге жаратылыш менен адамдын ортосундагы шайкештикти, барабардыкты көрсөтүп турат. Бекеринен автор да прозалык түрдө лирикалык чегинүү жасап жаткан жок, акырындап ыр формасына болгондо да эркин ыр түзүлүшүнө өткөн. Лирикалык чегинүүлөр сюжеттик-композициялык жактан ырларды бири-бирин байланыштырат.

Автордун экинчи бир прозалык, публицистикалык ыргакка кулак төшөйлү. «Сыртынан караганда окшош болгону менен адамдардын ички дүйнөсү бири-бирине окшош болбойт. Ар бир сүйлөшүп көргөн адамың өзүнчө дүйнө. Ар ким өзүнүн көргөн билгенин өмүр жолум деп эсептейт эмеспи. Театрга барган сайын сахнадагы турмушту, сахнадагы өмүрдү, сулуулукту, сүйүүнү, татынакай үндү кабыл аласыз. Ал эми ошол сонун дүйнөнү кыймылга келтирип жаткан сахна астындагы музыканын адам-

дарын байкабайбыз. Ал түгүл кээ бирөөсүн пенсияга кеткичекти тааныбайбыз. Ошол адамдар жашоого өмүр берген суулардай болуп жүрбөсүн».

Акын үчүн революция сырткы гана кандуу кагылыш, бийлик ээлөө, ок атышуу эмес, ал адамдардын ички дүйнөсүндөгү революцияны кымбат көрөт: «Ошол адамдарда дүйнөгө музыка аркылуу революция жасап жүрбөсүн».

Демек, М. Абылкасымованын түшүнүгүндө революция — элди эркиндикке жеткирүү жана адамдын аң-сезиминдеги жаңылануу, өзгөрүш, мына ушул түшүнүктөр менен далма-дал келгенде гана Адамдын жашоосу бакыт-таалайлуу болот.

А. Садыков белгилегендей, «М. Абылкасымованын чыгармаларында граждандык мотив күчтүү, анын поэзиясы интеллектуалдык, аналитикалык поэзия»¹.

Корутундуда диссертациянын негизги бөлүмүндө каралган маселер жыйынтыкталат. М. Абылкасымова жарым кылымга жакын чыгармачылык ишмердүүлүгүндө үзүрлүү натыйжага жетише алды. Анын өзүнүн чеберчилигин өнүктүрүү максатындагы изденүүлөрү жана табылгалары менен кыргыз ырын жаңыча ритмикалык басык менен жаңыча лексикалык айкалыштар менен байыткан. Күчтүү акындын эргүү, эмоциялык дем, жалындуу граждандык пафос менен жазылган «Эстелик сүйлөйт» поэмасы жаңычыл ритмикалык тилдик касиетке ээ. Поэма конкреттүү турмуштук элестерге, илептүү сезим-туйгуларга каныгып, жогорку эмоционалдык-экспрессивдүү даражада жазылган. «Сен билесиң мени, Мекеним» поэмасы ыр түзүлүшү жагынан «Эстелик сүйлөйт» поэмасынан да эркин. Бул поэмаларда акын лирика менен публицистиканы зор чеберчилик менен айкалыштыра алган.

М. Абылкасымова өзүнүн чыгармалары менен мейли тематикалык жактан болобу, мейли идеялык жактан болобу, көркөмдүк жактанбы кыргыз поэзиясын байытып, чегин кеңейтти.

¹ Садыков А. Жетилүү сапарында. — Фрунзе: Кыргызстан. — 1980.-111-бет.

Диссертациянын жыйынтыктары төмөнкү эмгектерде жарыяланган:

1. Майрамкан Абылкасымова(авторлош) //Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхы. — Бишкек. — 2002. — 567—580-беттер.

2. Чыгармачылыктын башталышы//Китепте: Көркөм адабиятыбыздын айрым проблемалары. — Бишкек. — 2001. — 318—327-беттер.

3. «Эстелик сүйлөйт» — этаптуу чыгарма//Китепте: Көркөм маданияттын проблемалары: Генезис, Поэтика, Типология. — Бишкек. — 2001. 245—255-беттер.

4. Поэмадагы граждандык мотив//Китепте: Көркөм маданияттын проблемалары: Генезис, Поэтика, Типология. — Бишкек. — 2001. — 255—267-беттер.

5. Акындын чыгармачылык башаты // Эл агартуу. — 2003. — № 3 — 4. — 73—78-беттер.

6. Изденгич акын // Гуманитарные проблемы современности. — Бишкек, 2003. — Выпуск. — 34—37-беттер.

7. Абылкасымованын поэтикалык дүйнөсү (авторлош) // Эл агартуу. — 2003. — № 5—6. — 112—119-беттер.

Summary
«Poetical works of Makymka Abylkasymova»
The dissertation work is dedicated to the investigation of the creative work of talented poet, laureate of Tajikistan's State Award, M. Abylkasymova. Dissertation consists of two chapters. In the first chapter entitled «Ideological-esthetic versatility of M. Abylkasymova's lyrics» the formation of poet's creative work, ideological thematic variety, originality of thinking, problems of language and content were in poetical verses were considered. Second chapter is devoted to works of epic genre. Their such poems as «Mekeniim», «I'm a woman, O Tajikistan», «I'm a woman, O Tajikistan» do not keep the traditional form, but they are subject to the wide literary analysis. In the work the activities of M. Abylkasymova were analyzed, the evaluation of her contribution into the Kyrgyz literature was given as well.

Резюме

Диссертациялык иш Кыргыз эл акыны, Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыктын ээси М. Абылкасымованын чыгармачылык ишкердүүлүгүн изилдөөгө арналган.

Диссертациялык иш эки главадан турат. Биринчи глава «М. Абылкасымованын лирикасынын идеялык көркөмдүк көп кырдуулугу» деп аталып, анда акындын чыгармачылыгынын калыптанышы, идеялык-тематикалык ар түрдүүлүгү, ой жүгүртүүнүн оригиналдуулугу жана поэтикалык ойду берүүдөгү предметүүлүк жана конкретүүлүк маселелери каралды.

Экинчи глава акындын эпикалык жанрдагы изденүүлөрүнө арналып, анда «Эстелик сүйлөйт», «Сен билесиң мени, Мекеним» поэмалары кеңири адабий талдоого алынган.

Иште М. Абылкасымованын чыгармачылыгы толук жана ар тараптуу илимий анализге алынып, кыргыз адабиятында кошкон салымына баа берилди.

Резюме

Диссертационная работа посвящена исследованию творческой деятельности талантливого поэта, лауреата Государственной премии им. Токтогула М. Абылкасымовой.

Диссертация состоит из двух глав. В первой главе «Идейно художественное разносторонность лирики М. Абылкасымовой» рассмотрено формирование творчества поэта, идейно-тематическое разнообразие, оригинальность мышления, проблемы предметности и конкретности в поэтических строках.

Вторая глава посвящена произведениям эпического жанра. Здесь подвергнуты широкому литературному анализу такие поэма как «Памятник не молчат», «Ты знаешь меня, Отчизна».

В работе проанализирована деятельность М. Абылкасымовой, дана оценка ее вклада в кыргызскую литературу.

Summary

«Poetical searches of Mairamkan Abylkasymova»

The dissertation work is dedicated to the investigation of the creative work of talented poet, Laureate of Toktogul's State Award, M. Abylkasymova.

Dissertation consists of two chapters. In the first chapter entitled «Ideological-artistic versatility of M. Abylkasymova's lyrics» the formation of poet's creative work, ideological-thematic variety, originality of thinking, problems of thingness and concreteness in poetical verses were considered.

Second chapter is dedicated to works of epic genre. Here such poems as «Monuments do not keep silence», «You know me, Fatherland» were subject to the wide literary analysis.

In the work the activities of M. Abylkasymova were analyzed, the evaluation of her contribution into the Kyrgyz Literature was given as well.

Формат 60x84 1/16. Печать офсетная.

Бумага офсетная. Объем 1,3 п.л.

Тираж 100 экз.

Отпечатано в типографии Ч.П. «Абыкеев.А.Э.»

г. Бишкек. Ул. Абдумомунова-193

тел:62-20-48